

BINGÖL'DE KONUŞULAN LEHÇELER – DIMİLİ (ZAZAKI) VE KURMANCI - İLE İLGİLİ BLRER ESERLN TANITIMI

Kurdish Dialects Spoken In Bingöl Province (Dimili And Kurmanji Kurdish) And Introduction Of Pertinent Works

Vehbi TÜREL¹

ÖZET

Bu makalede, Bingöl ilinde konuşulan lehçeler – Zazaki ve Kurmanci – üzerine uluslararası alanda yazılan iki eser tanıtılacaktır. İlki, Kurmanci Kurtçesini öğretmeyi amaçlayan The Beginning Kurmanji Kurdish programıdır. Bu program, Kurmanci Kurtçesini öğrenmek isteyenlere hem sözlü hem de yazılı olarak dilin temel alt yapısını öğretmeyi amaçlayan bir programdır. Pratiğe dayalı bir dil programıdır ve dil öğrenenlere günlük konuşma dilini iyi bir şekilde öğrenmesini sağlamayı amaçlar. İkincisi ise Terry Lynn Todd tarafından The University of Michigan de yapılan 'A Grammar of Dimili (also Known as Zaza[kî]', / Zazaca Grameri adlı doktora tezidir. Doktora tezinin içeriği bu konuya ilgi duyanlar için özetlenecektir.

ABSTRACT

This article focuses on two internationally written works on two dialects of Kurdish, which are also spoken in Bingöl province. The first one is language software that aims to teach Kurmanji Kurdish dialect. The software, which is titled The Beginning Kurmanji Kurdish software, is advertised as language software aiming to give language learners a solid foundation in the Kurmanji-Kurdish for both oral and written expressions. The contents of the software are indeed good enough to meet the advertised targets. The software, which is a practical course, provides language learners with confidence communicating at everyday level. The second one is a PhD study titled 'A Grammar of Dimili (Also Known as Zaza[kî]', which was conducted by Terry Lynn Todd at The University of Michigan in 1985. The main points of the contents and how they can be made use of by those who are interested in further research on Dimili (Zazaki) dialect will be explained.

1. Giriş

Bu makalede, Bingöl ilinde konuşulan lehçeler – Dimili (Dimili/Zazaki) ve Kurmanci (Kurmanci) – üzerine uluslararası alanda yazılan iki çalışma (eser) tanıtılacaktır. İlk önce Kurmanci Kurtçesini öğretmeyi amaçlayan *The Beginning Kurmanji Kurdish* programı tanıtılacak. Bu program, reklamı yapıldığı gibi, Kurmanci

¹ Yrd. Doç. Dr. Vehbi TÜREL Bingöl Üniversitesi

Kürtçesini öğrenmek isteyenlere hem sözlü hem de yazılı olarak dilin temel alt yapısını öğretmeyi amaçlayan bir programdır. Pratiğe dayalı bir dil programıdır ve dil öğrenenlere günlük konuşma dilini iyi bir şekilde öğrenmesini sağlamayı amaçlar. İkinci olarak, Terry Lynn Todd tarafından The University of Michigan de yapılan ‘A Grammar of Dimilî (also Known as Zaza[kî]’, / Dımilî (Zazaki) Dilbilgisi adlı doktora tezi tanıtılacaktır. Doktora tezinin içeriği bu konuya ilgi duyanlar için özetlenecektir.

2. Yeni Başlayanlar için Kurmanci Kürtçe Program

2.1. Genel Bilgi

The Beginning Kurmanji Kurdish programı sınıfta uygulanmış ve uzmanlar tarafından gözden geçirilmiş bir DVD-ROM’dan oluşur (Turel 2011). Program Kurmanci Kürtçeyi ana dili olarak konuşan kişilerle yapılan çekim ve kayıtlardan oluşan 25 video klip ve 9000’den fazla ses (audio) klip içermektedir. Bu açıkça programın ne kadar iyi içerikli olduğunu göstermektedir. Video hareketli görüntülerden oluşurken - ki bu hikâyeleri iyi bir şekilde anlatmayı sağlar (Hart 1992: 5, Adair-Hauck et al. 1999:289)-, medya çeşitlerinin otantik olması da karşı kültürü, otantik ortamları, farklı aksanları ve dil ötesi yüz ifadeleri ve tutumları iyi ve gerçek bir şekilde yansıtır. Bu özellikler hedeflenen kitlenin öğrenilen dili ve kültürü, yaşam biçimi daha iyi bir şekilde anlamasını sağlar (Tschirner 2001: 310, Nicholson and Ngai 1996: 35-45). Bu şartlar bir dili iyi ve etkili bir şekilde öğrenmek için gereklidir.

Program çok değişik konular içermektedir. Bunlar selamlama (Tu bi xêr hafî ...), alış-veriş (Ew bi çendêye?, Ew bi çendêye,? Beşa II), yiyecek (i.e. Şîv hazîr e), yemek yeme (Dilê te diçe çi), hava (Baran Dibare), eğitim (Li Zanîngeha Silêmanîyê), Kürt Edebiyat (i.e. Wêjeya Kurdî), tatil gelenekleri (Em ê herin Seyranê) ve daha çok değişik konular (Şekil 1’e bakınız).

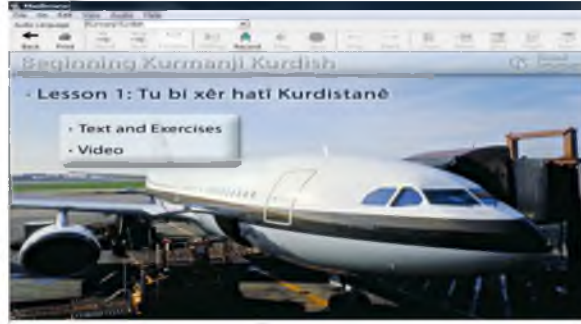

Şekil 1: Program içerikleri

Program 20 dersten oluşmaktadır. Bu derslerin amacı yeni başlayanlar için kendilerini ifade edebilecek şekilde Kurmanci Kürtçesini öğrenmesini sağlamaktır. Her

ders bir veya birden fazla diyalog konuşması içermektedir. Bu diyalogların hem video hem de ses versiyonları mevcuttur. Ayrıca dilbilgisi ve açıklamalar içermektedir. Açıklamalar Kurtçe dilbilgisi, ifadeler, Kürt ata sözleri ve Kürt kültürü hakkında detaylı bilgi içerir. Bunlar dil öğrenme programları tasarlanıp hazırlanırken göz önünde bulunması gereken önemli hususlardır. (LoCastro 2001: 81; Conrad 1989. 14; Rixon 1992: 97). Aksi takdirde, dil öğrenenler metinleri anlamakta zorluk çekerler. Bundan başka, bu dikkat etme teorisi (the attention theory) veri teorisi (the input theory) ve kapasite teorisi (the cognitive overload theory) ve çalışan hafızanın (working memory) sınırlı olmasının gereğidir. Diyaloglar Kurmaci Kürtçesini ana dil olarak konuşan iki veya üç kişi arasında geçmektedir. Her ders ses ve video içeren değişik konulardan oluşmaktadır. Öğrenciler programı istedikleri yer, zaman ve hızda kullanabilirler ve istedikleri dersleri istedikleri kadar tekrarlayabilirler. Böyle bir esneklik program kontrollü bir tasarımdan daha faydalıdır (Dunkel 1991: 26). Program bir yıllık kolej kursuna denktir.

Öğrenciler Kurmaci Kürtçeyi Şiler ve Bawer ile Irak Kürdistan Bölgesindeki Dihok yöresini gezerek geleneksel Kürt kültürünün zenginliklerini görebilirler. Her ders iki kısımdan oluşur: (a) Metin ve Alıştırmalar ve (b) Video (Şekil 2).

Şekil 2: Örnek bir ders içerikleri

2.2. Değerlendirme

Kurmanji Kürtçe Programı teknik, alıştırmalar, öğretmen ve öğrenci açısından değerlendirilecek.

2.3. Teknik özellikler:

Yeni Başlayanlar için Kurmanji Kürtçe programı bilgisayara yüklemek oldukça kolaydır. İşletim Sistemleri Windows 2000 / XP / Vista / Windows 7 için otomatik oynama 'Auto play' özelliği olduğundan özellikle bu işletim sistemlerinde kullanmak oldukça kolaydır. Kolay yüklemeye ilave olarak, program çok iyi çalışıyor. İyi çalışıp çalışmadığını test etmek için, bu yazar onu bir kaç farklı bilgisayar üzerinde denedi ve herhangi bir teknik problem ile karşılaşmadı. Program PC'ler için tasarlanmış olup küçültme, büyütme ve pencereyi kapatma düğmelerine sahiptir. Aynı zamanda menü ve araç çubukları barına da sahiptir.

Video penceresi ses kontrol düğmelerine sahiptir. Böylece, ses seviyesi öğrencinin bireysel ihtiyacına göre ayarlanabilir, yani azaltılıp yükseltilebilir (Şekil 3). Problem, bununla beraber, ses klipleri için ses ayarlama düğmelerinin

olmayışı. Şayet öğrenciler ses kliplerinin ses ayarını değiştirmek istiyorlarsa, bunu hoparlörler yâda ekrandaki standart ses ayarlama düğmeleri üzerinden yapabilirler. Bundan dolayı bu eksiklik kayda değer bir tasarım problemi değil.

Şekil 3: Örnek bir video penceresi

Programın ekran görüntüsü oldukça basit, net ve devamlılık arz eden bir görünüme sahiptir. Bu program için artı bir puandır çünkü öğrenciler üzerinde, özellikle kendi başına çalışan öğrenciler için, programa karşı olumlu bir izlenim uyandırır (Rimar 1996: 256, Hoffman 1995-6:26, Watts 1997:7). Bütün dolaşım menu and simgeleri devamlı olarak aynı ölçü ve yerdedir. 'Back', 'Print', 'Help', 'File', 'Pron', 'Cloze' ve benzeri menu ve simglere uluslararası standartlara uygundur. İlave olarak, tüm simgeler (video simgesi hariç) onları daha anlamlı kılan altyazıya sahiptir, ve buda büyük bir tasarım kuralıdır (Şekil 4) (Lonfils and Vanparys 2001:414). Bu özellik programa profesyonel bir görünüm verir ve programın basit ve net olmasını ve daha kolay kullanılmasını sağlar. Buna ilave olarak, birbiriyle alakalı simge ve menüleri alıştırmaya düğmeleri gibi beraber gruplandırılmış ve devamlı olarak aynı yerde oluşturulmuş. Bu tasarım şekli öğrencilere hangi menü, simge ve düğmelerin nerede olduğunu daha iyi hatırlamasını sağlar (ibid: 413, 417). Bu nedenle bu önemli bir tasarım ilkesidir çünkü öğrenciler görünümlere ve görüntülere önem verirler (e.g. Schlotter 2009:468).

Şekil 4: Devamlılık arz eden simgelerin bir örneği

Renk tasarımı programda çok iyi işlenmiş. Sınırlı renk çeşidinin kullanılması öğrencilerin dikkatlerinin dağılmasını önler (Clarke 1992:35, Christ 1975). Programda belirli renkler düzenli olarak belirli farklı amaçlar için kullanılmıştır. Programda arka perde için kullanılan açık renk üzerine koyu renk kullanılması da tavsiye edilen bir tasarım özelliğidir. Böyle bir renk tasarımı hata oranını azaltır ve tamamlama zamanını hızlandırır (Clarke 1992: 45-6).

2.4. Alıştırmalar

İlk alıştırmalar genelde kolay ve gittikçe aşamalı olarak zorlaşıyor. Aynı zamanda, program öğrencilere istediği zaman istediği alıştırmayı tamamlama esnekliğini de veriyor. Bu tür esneklik öğrencilerin istediği bir tasarımdır (Trinder 2002:73, 75, 81). Alıştırmalar zaman sınırlaması getiriyor böylece öğrenciler alıştırmaları istediği hızda tamamlayabilir, ve bu esneklik program kontrolüne göre daha faydalı bir yaklaşımdır (Dunkel 1991:26). Bir anda ekranda bir sorunun olması (Doldurma / Tamamlama soruları hariç) öğrencilerin kendilerini daha rahat hissetmesini ve kendilerine güven kazanmalarına yardımcı olabilir (Brett 1997: 46, 48). Alıştırmalar öğrencilerin cevap vermelerini gerektiren türdendir. Bu tür iletişim özellikle otomosyon öğrenciler için hazırlanan ders programlarında önem kazanır (Trinder 2002: 83, Little 1995:179, Mangiafico 1996:113). Bundan başka, beklenen cevaplar net ve kısadır. Alıştırmalar (ve metin) genelde yeni başlayan öğrencilerin hazır seviyesinden biraz daha zordur. Bundan dolayı, bu makalenin yazarı the Beginning Kurmanji Kurdish programının yeni başlayanlardan çok başlangıç seviyesini bitirenler için daha uygun olduğunu düşünüyor. Bununla beraber, tekrarlama ve kendini test etme için tüm imkanlar mevcuttur. Alıştırmalar öğrencilerin kendi konuşmalarını kaydetmeyi ve bunu ana dili olarak Kurmanci Kürtçesini konuşanlarla kıyaslayabilme imkânını sağlayacak şekilde tasarlanmışlar.

Çeşitli alıştırma türleri mevcuttur. Bu çeşitlilik sıkılmayı önler ve farklı öğrenme stil ve tercihleri olan öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılar. Örneğin, tamamlama ve dinlediğini yazma alıştırmaları bir şeyi yaparak öğrenmeyi tercih eden öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılar. Benzer bir şekilde, flashcards öğrencilerin kelimeleri elemeleri ve çoktan seçmeli alıştırmalar ise öğrencilerin doğru olan cevabı seçmelerini gerektirir. Bunun gibi, telafuz alıştırmaları öğrencilerin kendi seslerini kaydetmelerini ve bunu ana dili olarak Kurmanci Kürtçesini konuşanlarla kıyaslayabilme imkânını sağlıyor. Bu alıştırmalar duyu organını çok kullanmayı gerektiren alıştırmalardır. Bazı alıştırmalar ise öğrencilerin hem duyduklarını hem de gördüklerini anlamalarını gerektiriyor. Daha fazla çeşitli alıştırma türü sağlansaydı, bu öğrencilerin sıkılmalarını daha da aza indirirdi.

Geri dönüşüm sadece ‘Doğru’ ve ‘Yanlış’tan oluşmaktadır. Cevap yanlış olunca ‘Doğru’ cevap verilmektedir. Duyduğunu Yazma alıştırmasında, her doğru cevap için 10 puan verilmektedir. Cevaplarda yanlışlık olunca puanlar düşürülür ve yanlışlar belirtilir. Bundan başka, öğrenciler alıştırmaları bitirince cevaplarının transkriptini ve doğru cevaplarının çıktısını alabilirler. Bu daha sonra tekrarlama için çok faydalıdır. Tamamlama alıştırmalarında, öğrencilerin doğru cevapları mavi renkle ve yanlış cevap ise kırmızı çizgi ile belirtilmekte ve yanında ise doğru cevabı verilmektedir. Bu mükemmel bir tasarımdır. Cevaplandırılmayan sorular ise boş bırakılmaktadır. Böyle, bir tasarım ise öğrencileri bütün soruları cevaplandırmaya teşvik etmektedir.

Öğretmenler için Uygunluğu- Tasarım (Teacher Fit): Dersler hem konuşma hem de yazma için gerekli olan sağlam bir temeli veriyor. Pratiğe dayalı program öğrencilerin günlük konuşmalarda değişik konularda hem resmi hem de gayri resmi ortamlarda hem sözlü olarak hem de yazılı olarak kendilerini iyi bir şekilde ifade etmelerine büyük oranda yardımcı olmalarını sağlar. Dersler karışık dilbilgisi konularında açıklık getiriyor. Dilbilgisi konularını, cümle yapılarını ve ağır cümlelerdeki deyim ve sözleri açıklar. Aynı zamanda, zamanlar, bağlaçlar, birleşik fiiller, isimler, şahış zamirleri, soru ekleri (na wisan) ve benzer konularda anlatılmaktadır. Program yapısalcı ve etkileşimci

dil öğrenme modeline (structuralist and the interactionist SLA model: – input – apperception – comprehension – intake – integration – output, Chapelle 1998: 22-34) göre hazırlanmış. Aynı metin yalnız metin, metin + kelime telafuzu, metin + cümle telafuzu, metin + metin okuma, ve metin + video şeklinde farklı biçimde öğrencilerin hizmetine sunulmuş. Böylece öğrencilerin dikkati metinleri daha iyi anlayabilmeleri için dilin değişik özelliklerine çekilmiş. Hatta metinlerin çevirisi bile verilmiş. Alıştırmalar öğrencilerin metinleri anlamasını sağlamayı amaçlıyor. Kürt kültürel özelliklerin, kelimelerin, deyimlerin ve atasözlerin ve dilbilgisi yapılarının iyi anlaşılabilmesi için iyi çaba harcanmış. İlginç olan ise, dil öğrenmede çok büyük öneme sahip olan kognetlere (Hammer & Monod 1978:32) öğrencilerin dikkatleri çekilmemiş. *Kurdî (Kurdish), qawexaneyê (cafeteria), Tirkîyê (Turkey), Iraq (Iraq), Îran (Iran)* gibi bir kaç kognet programda mevcuttur ve öğrencilerin dikkati bunlara kolay bir şekilde çekilebilirdi. Örneğin geri dönüşüm notlarında *Kurdî (Kurdish) kelimesi sizin dildeki aynı anlamı veren kelimeye benzer mi?* ('Evet' ve 'Hayır' seçenekleri ile) şeklinde verilebilirdi.

2.5. Kurmanci Kürtçe Programı sonuç değerlendirmesi

Bazı eksiklikleri olmasına rağmen, Kurmanci Kürtçe programı Kurmanci Kürtçeyi öğrenmek ve Kürt kültürünü anlamak için oldukça faydalı ve yararlı bir programdır. Öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına cevap verdiği için, farklı öğrenme ihtiyaçlarına göre tasarlandığı için, hem metin hem de ses ve video klipleri içerdiği için, öğrencileri motive edebilir ve kendilerini Kurmanci Kürtçesinde iyi bir şekilde ifade etmelerini sağlayabilir.

3. Dımılı (Dimilî/Zazakî) Dilbilgisi

Terry Lynn Todd tarafından The University of Michigan'de 1985 yılında yapılan bir doktora çalışmasıdır. Çalışma Dımılı (Dimilî) Kürtçesi üzerine 1985 yılına kadar yapılan bütün çalışmaları içermektedir. Yani Dımılı Kürtçesi üzerine o zamana kadar yapılan çalışmaları aktarıyor.

Araştırma 1983 ile 1985 yılları arasında Almanya'da gerçekleştirildi. Yirmi yaşlarına daha yeni basmış ve aslen Siverek'in 45 kilometre kuzeyindeki bir köyden olup Almanya'ya mülteci olarak giden ve dımılı Kürtçesini iyi olarak konuşan biri üzerine yapılmış. Bu kişi güvenliği için doktora tezinde "A" olarak adlandırılmış. Yakın akrabaları Qirwar kabilesinin ileri gelen kişileridir.

20 Dimili Kürtçe konuşmacısıyla irtibata geçilmesine ve hepsinden belirli oranlarda faydalanılmasına rağmen, bu çalışma tamamen aşağıdaki sebeplerden dolayı "A" konuşmacıya dayanmaktadır. 1. Arkadaşları tarafından kendileri arasındaki en iyi Dımılı Kürtçe konuşmacısı olduğu söylenildiğinden. 2. Arkadaşça ve çok boş vakti olduğundan. 3. Çalışma ilerledikçe, hiç bir Dımılı Kürtçe konuşmacısının tamamen dili aynı şekilde kullanmadığı ve her köyün farklı aksanlarda konuştuğu. 4. Çalışma ilerledikçe öbür arkadaşlarına rağmen daha az Türkçeden alınmış kelime kullandığı ve dili bildiği haliyle konuştuğu sebeplerinden dolayı.

Doktora tezi aşağıdaki bölümlerde oluşmaktadır: 1. Bölüm: Dımılı Kürtçesi fonolojisinin (sesbilimi) sistematik bir analizini kapsıyor. 2. Bölüm: Kelime yapısını ve çekimini sunuyor. 3. Bölüm: İfade, cümlecik ve cümle yapısı tartışılıyor. İlave olarak, üç apendiks açıklayıcı fiil verilerini, İngilizceye çevrilmiş Dımılı Kürtçe metinleri ve Dımılı Kürtçe – İngilizce sözlük içermektedir. Dımılının bu yöredeki lehçesinin 38 segmental sesleri var. Bunlardan 30 tanesi sessiz ve 8 tanesi ise seslidir.

KAYNAKÇA

- Adair-Hauck, B., L. Willingham-McLain, and B. E. Youngs. (1999). 'Evaluating the integration of technology and second language learning', *CALLICO Journal*, 17(2), 269-306
- Brett, P. (1997). 'A comparative study of the effects of the use of multimedia on listening comprehension'. *System* 25(1), 39-53.
- Chapelle, C. A. (1998). 'Multimedia CALL: Lessons to be learned from Research on Instructed SLA', *Language Learning & Technology*, 2(1), 22-34
- Clarke, A. (1992). *The Principles of Screen Design for Computer Based Learning Materials*, 2nd ed.. Moorfoot, Sheffield: Learning Methods Branch, Department of Employment.
- Christ, R. E. (1975). 'Review and Analysis of color for display', *Human factors*, 17(6), 542-570
- Conrad, L. (1989). 'The Effects of Time-compressed Speech on Native and EFL Listening Comprehension' *Studies in Second Language Acquisition*, 11, 1-15
- Dunkel, P. (1991). 'The effectiveness research on computer-assisted instruction and computer assisted language learning' in Dunkel, P. (Ed.), *Computer-Assisted Language Learning and Testing: Research Issues and Practice*, New York: Newbury house, pp. 5-36
- Hammer, P. & M. Momod. (1978). The role of English/French Cognates in Listening Comprehension. *Audio-visual Language Journal* 16, 29-32.
- Hart, I. (1992). 'Video, Foreign Languages Teaching and the documentary tradition', *System*, 20(1), 1-13
- Hoffman, S. (1995-1996). Computers and Instructional Design in Foreign Language / ESL Instruction. *TESOL JOURNAL* Winter/25.
- Little, D. (1995). 'Learning as dialogue: the dependence of learner autonomy on teacher autonomy' *System*, 23(2), 175-82
- LoCastro, V. (2001). 'Individual differences in second language acquisition: attitudes, learner subjectivity, and L2 pragmatic norms', *System*, 29, 69-89
- Lonfils, C. and J. Vanparys. (2001). 'How to design user-friendly CALL interfaces', *Computer Assisted Language learning*, 14(5), 405-41
- Mangiafico, L. F. (1996). *The Relative Effects of Classroom Demonstration and Individual Use of Interactive Multimedia on Second Listening Comprehension*, Unpublished Ph.D. Thesis, Vanderbilt University: Faculty of Graduate School
- Nicholson, A. Y. W. and J. Y. K. Ngai. (1996). 'Managing the development and production of interactive multimedia courseware in education', *Australian Journal of Educational Technology*, 12(1), 35-45
<http://www.ascilite.org.au/ajet/ajet12/nicholson.html>, 04-04-2003, 16:54
- Rimar, G. I. (1996). "Message design guidelines for screen-based programs", *Journal of Computer Assisted Learning*, 12, 245-256
- Rixon, S. (1992). *Developing Listening Skill*, Macmillan Publishers Ltd., London
- Schlotter, M. (2009). 'Development of course material in a multi-author environment', *Australasian Journal of Educational Technology*, 25(4), 459-470
- Todd, Terry Lynn. 1985. *A Grammar of Dımili* (also known as Zaza),

Unpublished Ph.D. Thesis, The University of Michigan.

Tschirner, E. (2001). 'Language Acquisition in the Classroom: The Role of Digital Video', *Computer Assisted Language Learning*, 14(3-4), 305-19

Watts, N. (1997). 'A learner-based design model for interactive multimedia language learning packages', *System* 25:1,1-8.

Trinder, R. (2002). 'Forum: Multimedia in the Business English Classroom: The learners' point of view', *Computer Assisted Language Learning*, 15(1), 69-84

TUREL, V. (2011) 'Beginning Kurmanji Kurdish' CALICO Journal, Forthcoming.